

Paradoxy úspěšné teorie: intersekcionalita mezi kritikou a stvrzováním hegemonie¹

Kateřina Kolářová

The Paradoxes of a Successful Theory: Intersectionality between Criticism and the Reinforcement of Hegemony

Abstract: This text traces the recent critical debates within intersectional theory. It foregrounds the critiques that point out the power dynamics underwriting the success of intersectional theory and it focuses on the critiques of the racialised dynamics in the current development of intersectional work and in the shift from the intersectional politics of 'redress' towards the agenda of inclusivity and diversity. The review of these lines of critique seeks to serve as a critical platform against which to contextualise the recently growing interest in intersectionality in the Czech Republic.

Keywords: Intersectional theory; intersectionality as a successful theory; the whitening of intersectionality studies; politics of diversity; postsocialism; disability; race

Kolářová, Kateřina. 2018. „Paradoxy úspěšné teorie: intersekcionalita mezi kritikou a stvrzováním hegemonie.“ *Gender a výzkum / Gender and Research*, Vol. 19, No. 2: 11–31. DOI: <http://dx.doi.org/10.13060/25706578.2018.19.2.424>.

¹ Tento text vznikl za podpory grantového projektu podpořeného Grantovou agenturou České republiky a Deutsche Forschungsgemeinschaft [(Post)Socialistická modernita a proměny sociálních a kulturních politik „postižení“, 17-12454J]. Za kritické komentáře děkuji Jaroslavě Hasmanové Marhánkové, Libuši Bělunkové i anonymním recenzentkám/recenzentům. Dřívější verze textu byla představena na konferenci *Intersekcionalní přístup ve zkoumání sociálních nerovností* 11. 12. 2017 v Praze. Poděkování za komentáře a zpětnou vazbu patří Aleně Křížkové, Haně Haškové a kolegyním a kolegům z této konference.

„Když se teorie stanem virálem“²

Otázkou, zda je dobře, když se teorie – v tomto případě teorie intersekcionality – stane „virálem“, v květnu 2017 otevřel svůj text pro *The Chronicle of Higher Education*, americký časopis mapující dění ve vyšším vzdělávání, Tom Barlett (Barlett 2017: np). I vzhledem k názvu, který evokuje prchavý úspěch „virálů“, stojí za zmínku, že je to vůbec poprvé, kdy se *The Chronicle* věnuje feministické teorii intersekcionality, přestože se tato teorie prosazuje i v transnacionálním kontextu jako jedna z dominantních linií feministického myšlení již od 90. let 20. století. Barlettův údiv nad tím, že „na tak krkolomný název je ‚intersekcionalita‘ dost v kurzu [...] a je všude“,³ potvrzuje i *YouTube*, který na toto téma nabízí kromě akademických přednášek a vystoupení z konferencí také amatérsky složené písně,⁴ slam poetry,⁵ videa ze série „Děti vysvětlují...“ (*Kids Explain...*)⁶ a záplavu dalších popularizujících a edukačních pomůcek. Popularitu a rostoucí povědomí o intersekcionalitě dokládá i to, že se „vyplatí“ ji komodifikovat⁷ – ranní káva prý chutná lépe z hrnku připomínajícího, že progresivní politikou

obr. 1

obr. 2

² Vypůjčuji si zde podtitulek textu Toma Barletta „When a theory goes viral“ (Barlett 2017).

³ Například „Google Scholar“, jak píše Tom Barlett, „uvádí méně než tisíc akademických textů publikovaných v roce 2005, které se zmiňují o intersekcionalitě; v roce 2016 to již bylo více než deset tisíc. A po protitrumpovském „Women’s March“ byl pojem vyhledáván vícekrát než kdy předtím“ (Barlett 2017).

⁴ Viz <https://www.youtube.com/watch?v=pkBWkdbSQ3w>; naposledy navštíveno 14. 1. 2018.

⁵ Viz <https://www.youtube.com/watch?v=NptgVU7j94g>; naposledy navštíveno 14. 1. 2018.

⁶ Viz <https://www.youtube.com/watch?v=WzbADY-CmTs>; naposledy navštíveno 14. 1. 2018.

⁷ Přestože Sirma Bilge tento koncept vztahovala pouze na povrchní aplikace intersekcionalní teorie, je i zde možno použít její termín „ornamentální intersekcionalita“ (*ornamental intersectionality*; Bilge 2013).

feminismu je intersekcionalita a že „pokud [feminismus] není intersekcionalní, pak to není feminismus“; výraz skutečně vtělené odevzdanosti konceptu intersekcionality je možno doložit rovněž tričkem, mikinou či dalšími částmi oděvu (viz obr. 1 a 2).

Kromě popkultury se odkazy k pojmu intersekcionalita stále častěji objevují i ve veřejném a politickém diskursu. Feministicky orientované proudy a další kolektivy nebo hnutí bojující za sociální a ekonomickou spravedlnost se k intersekcionalitě obracejí jako k teoretickému i politickému principu, který zdůrazňuje komplexnost mocenských struktur a vzájemnou souvislost struktur nerovnosti. Koncept intersekcionality tak pro tato hnutí otevřel nové možnosti, jak budovat koaliční politiku založenou nikoliv na úzce definovaných zájmech, ale na porozumění komplexnosti a provázanosti sociálních hierarchií a nerovností a nutnosti vzájemné podpory. Naopak, v souvislosti s její rostoucí popularitou objevují intersekcionalitu i konzervativní proudy a označují ji za novou formu „deviace liberalismu“. Jenom během roku 2017 vyšlo několik textů, které intersekcionalitu spojují s ohrožením svobody projevu, s dogmatismem, a dokonce s ohrožením demokracie. Andrew Sullivan, zastánce konzervativní gay politiky (známe jej například z diskusí o gay sexualitě z dob krize AIDS, v nichž obviňoval gay muže z nezdravé promiskuity a byl jedním z hlasitých mluvčích morální paniky), nazval intersekcionalitu náboženstvím podobným radikálnímu islámu (Sullivan 2017: np). Konzervativní právník Alan Dershowitz „odhaluje“ intersekcionalitu jako kód pro antisemitismus (Dershowitz 2017: np) a v textu „Jak z vás intersekcionalita dělá hlupáky“ (*How Intersectionality Makes You Stupid*) viní komentátor a novinář James Kirchick intersekcionalitu z prosazování principu „identitní politika nade vše“, který prý znemožňuje vést důležité společenské debaty (Kirchick 2016: np). Pro konzervativní hlasy zůstává intersekcionalita politikou partikulárních zájmů, přičemž přídomek „intersekcionalita“ využívají výhradně k potírání vůči nim opozičních sexuálních a rasových postojů a politik. Emocionální náboj a afektivní politiku těchto diskusí výstižně zachycuje hlavní titulek již uvedeného textu Toma Barletta „Války o intersekcionalitu“ (*Intersectionality Wars*).

I ze zběžného pohledu do klíčových slov článků v časopise *Gender & výzkum* (dříve *Gender, rovné příležitosti, výzkum*) za posledních několik let, do řešených grantových projektů, výstupů z feministických konferencí, konferenčních a publikačních výzev, ale i na složení a směřování panelů loňského Kongresu žen (2017) je zřejmé, že pojmy jako *intersekcionalita*, *intersekcionalní* nebo *intersekce* budí stále větší pozornost i v česko(-slovenské) feministické obci. Jestliže si v roce 2008 Marta Kolářová v textu *Na křižovatkaích nerovnosti: gender, třída a rasa/etnicita*, jednom z prvních, který představoval debaty o intersekcionalitě, kladla otázku, „Co zamezilo rozvoji [intersekcionalní teorie v českém/československém kontextu?“ (Kolářová M. 2008: 1), je v roce 2018 nasnadě otázka jiná: „Co znamená rostoucí zájem o intersekcionalní teorie?“ Spíše než „Proč ne dříve?“ je potřeba se ptát „Proč právě nyní?“. „Proč a jak k nám

(feministické obci) promlouvají vize intersekcionality, co podmiňuje jejich současnou srozumitelnost (ve smyslu butlerovské ‚intelligibility‘)?“ Vedle otázek, které zjišťují, co tomuto rozvoji intersekcionalních analýz napomáhá, jaké nové okolnosti jej podporují a jaké nerovnosti a témata se díky zájmu o intersekcionalitu ukazují, je také potřeba se zamýšlet nad tím, zda kvůli deklarativně intersekcionalní perspektivě nejsou zneviditelnovány přetrvávající nerovnosti. A konečně je možné se i ptát, co tento rostoucí zájem o intersekcionalitu vypovídá i v českém kontextu o ideologickém konsensu „správného feminismu“.

Vysvětlení pro „opozděný“ zájem o intersekcionalitu v českém prostředí spatřovala Marta Kolářová „na jedné straně [v] odpor[u] k třídní rétorice a levicovému feminismu“, a na druhé straně jej viděla v „nevšímavost[i] českého feminismu k rasovým a etnickým rozdílům“ (Kolářová M. 2008: 1). Oba důvody mají své opodstatnění, avšak ani dnes není možné tvrdit, že by se česká feministická obec jednoznačně přiklonila k levicovému (levicovějšímu) směřování. Rostoucí oblibu intersekcionality nelze ani jednoznačně spojovat s výrazným nárůstem analýz mapujících spolupůsobení rasy a etnicity.⁸

Je jistě rovněž potřeba zjemnit konstatování o naprosté absenci intersekcionalní perspektivy nebo o nezájmu feministických a genderových analýz devadesátých a nultých let překročit hranice jednodimenziální analýzy a kategorií genderu vztáhnout k dalším diferencním kategoriím. Velká část tehdejší feministické produkce si ve skutečnosti kladla otázky po souběžném působení vícero kategorií společenské marginalizace, přestože se ne vždy explicitně zaštiťovala odkazy na intersekcionalitu a nečerpala z teoretických debat o spoludefinování kategorií marginalizace / normativního zvýhodnění.⁹ Nicméně platí také to, že některé diference nebyly (a nejsou) v rámci genderových a feministických studií reflektovány vůbec, a jiné jen minimálně; marginalizované nadále zůstávají otázky genderu a sexuality mimo heteronormativní inteligibilitu (zvláště trans*, inter*, a*sexualita), diference způsobené kategorií (ne)způsobivosti/„postižení“, nereflektovány zůstávají zvýhodněné a díky normativu neviditelné polohy cis*genderu a sexuality, ale i zdraví, předpokladu způsobilosti a rasové bezpříznakovosti.

Změnu otázek spojených s přejímáním intersekcionalní teorie do českého prostředí navrhuji i z dalšího důvodu. Otázky, které se zaměřují na to, co přispělo k pomalému/

⁸ Přestože vytrvale roste zájem feministických autorek o zkušenosti migrujících a nově příchozích, stále chybějí práce konzistentně mapující formy genderové marginalizace etnických komunit, specificky chybějí genderové analýzy vyloučení romských žen a romské komunity. Podobně zásadně chybějí reflexe privilegia rasové či etnické bezpříznakovosti v analýzách genderového a sexuálního řádu.

⁹ Kritická reflexe hledání intersekcionalních perspektiv by byla důležitým přínosem k debatám o československém feminismu a k jeho reformulacím v postsocialismu, nicméně není cílem tohoto textu.

pozdnímu zavádění těchto teorií do kontextu české vědy (a aktivismu), nás nevyhnutelně vracejí k představě východní Evropy jako oblasti zpomaleného vývoje a kulturního regrese; představě, jak stojí za připomenutí, s dlouhou imperiální historií (např. Wolf 1994), která je sama o sobě velmi ilustrativním příkladem intersekcionalního prolínání kategorií rasy, nezpůsobilosti genderu a sexuality (specificky pro východní Evropu srov. Parvalescu 2016; Kolářová K., Wiedlack 2016). Domnívám se, že bude nadále přínosnější kriticky promýšlet důvody a důsledky nárůstu explicitního vztahování se k pojmu (nejenom k výzkumné praxi a perspektivě) intersekcionality. V následující části textu shrnuji kritické reflexe „institucionalizace“ intersekcionality a jejich proměn poté, co se z intersekcionality stal uznávaný a rychle se prosazující směr feministické teorie a praxe.

Úspěšná teorie a moc konsenzu

Od roku 1989, respektive 1991, kdy vyšly texty Kimberlé Crenshaw (Crenshaw 1989; Crenshaw 1991) rozvíjející konceptualizace vzájemného propojení a spolupůsobení genderového řádu, rasové hierarchie a třídní strukturace společnosti, se metafora křížovky, kterou Crenshaw použila pro vysvětlení intersekcionalní teorie, rozvinula do jedné z ústředních a dominantních os feministického výzkumu.¹⁰ Slovy Marie Carbin a Sary Edenheim, „konceptualizace intersekcionality v genderovém výzkumu v [západní] Evropě a severní Americe v posledních deseti letech úplně explodovaly“ (Carbin, Edenheim 2013: 1). Sama Kimberlé Crenshaw se v retrospektivním rozhovoru nad rostoucí oblibou intersekcionality podivuje: „pojem ‚intersekece‘ jsem použila pouze jako metaforu. Udivuje mě, jak je tento pojem nadužíván či užíván nepřesně; někdy jej sama už ani [...] nepoznávám“ (cit. of Berger, Guidroz 2009: 65).

¹⁰ Kanonizace textů Kimberlé Crenshaw jako hlavního, či dokonce jediného počátku intersekcionalní teorie je samozřejmě zavádějící. Vivian May zdůrazňuje, že poctivé chápání intersekcionality vyžaduje historizaci její genealogie. May představuje široké chápání takového historické genealogie a zahrnuje do ní feministické aktivistky a badatelky jako Annu Juliu Cooper, Harriet Jacobs, Idu B. Wells i bojovnici za práva osvozených otrokyň a otroků Sojourner Truth (May 2015). Vivian May tak genealogii neodvozuje od jedné autorky, jakkoliv zásadní. V pojetí May je intersekcionalita součástí intelektuální a politické tradice černého feministického myšlení (srov. Nash 2017:120), které pracovalo s koncepty komplexnosti či matrice. Podobně i Patricia Hill Collins a Sirma Bilge (2016) vyzdvihují delší tradici intersekcionalního uvažování a obracejí se k aktivismu jako zdroji intersekcionalní teorie i praxe. Keeanga-Yamahtta Taylor a další autorky zdůrazňují především zásadní význam aktivistického uskupení Combahee River Collective (Taylor et al. 2017). Na druhou stranu Anna Carastathis (2016) prosazuje odlišný pohled na historizaci intersekcionality i na její genealogii: namísto historické návaznosti prosazuje vizi zásadní odlišnosti intersekcionality od pojmů jako *double jeopardy*, *multiple jeopardy* či *interlocking oppressions*, které bývají považovány za předchůdce intersekcionality. Carastathis naopak zdůrazňuje, že „intersekcionalita [...] zahrnuje specifické významy a je nesena partikulárními politickými a teoretickými zájmy a otázkami“ (Carastathis 2016: 19), jež ji od těchto konceptů odlišují.

A konečně nárůst zájmu o intersekcionalní teorie během posledních dvou dekad dokládá množství konferencí nebo konferenčních panelů, monotematických čísel odborných časopisů (např. *European Journal of Women's Studies* 2006; Lewis 2009; *Signs* 2000; *Du Bois Review* 2013; *Politics and Gender* 2007), antologií intersekcionalní teorie i monografií mapujících její genealogii a nastiňujících její budoucí směřování (Grazanka 2014; May 2015; Carastathis 2016; Hancock 2016; Hill Collins, Bilge 2016). Všechno se zdá odkazovat na to, že se intersekcionalní perspektiva stala normativním horizontem genderových studií a feministického výzkumu.¹¹ Intersekcionalita je nazývána tím „nejdůležitějším příspěvkem, který ženská studia doposud přinesla“ (McCall 2005: 1771), „nodálním bodem“ genderové teorie (Nina Lykke cit. dle Carbin, Edenheim 2013: 2; srov. také Bilge 2010). Ange-Marie Hancock považuje intersekcionalní perspektivu za nové a progresivnější „paradigma“ (Hancock 2007: 250–251) feministických genderových výzkumů, Rita Dhamoon rozmýšlí nad možnostmi mainstreamingu intersekcionality (Dhamoon 2011) a Nira Yuval-Davis navrhuje intersekcionalní metodu jako nástroj prosazování agendy lidských práv prostřednictvím globálních hráčů a transnacionálních institucí (Yuval-Davis 2006). Jinými slovy, v posledních nejméně dvou dekadách se intersekcionalní perspektiva stala znakem, či dokonce podmínkou „nejlepší feministické praxe“ (*Signs* 2000) a dobrého feministického výzkumu. Kathy Davis situaci hodnotí s lehce ironickým odstupem takto: „kdokoliv si v gender studies v tomto konkrétním okamžiku nevíšimá kategorie jinakosti (difference) [uvnitř kategorie genderu, tj. intrakategoriální diference, pozn. autorky], vystavuje se riziku, že její práce budou považovány za teoreticky chybné, politicky irelevantní nebo jednoduše nepodložené“¹² (Davis 2008: 68).

V posledních letech je tento konsenzus o zásadní důležitosti intersekcionalní teorie přece jen nabouráván kritikou a pochybnostmi o tom, zda tento koncept ještě stále nese zásadní teoretický, politický či metodologicko-empirický obsah a zda nebyl

---

¹¹ Ilustrativní je také anketa, kterou v očekávání nového tisíciletí provedl feministický časopis *Signs: A Journal of Women in Culture and Society* (*Signs* 2000). Akademičkám a akademikům spojeným s časopisem položila redakce otázky, které zjišťovaly, jaké směry a proudy feminizmu jsou považovány za nejdůležitější a nejzásadnější pro nové milénium. Intersekcionalita, či potřeba věnovat se teoretickým, empirickým a aktivistickým tématům souvisejícím s intersekcionalitou, byla jednou z nejčastějších odpovědí. Další odpovědi jmenovaly zájem o formy komplexní nerovnosti, diference a diversity, tedy koncepty, jež se vyskytují v souvislosti s intersekcionalní teorií. Navíc analýzy průsečíků rasy, třídy a genderu byly v anketě vyzdvíženy jako „nejlepší feministické praxe“ v akademii (cit. dle Bilge 2013: 410).

¹² Kathy Davis si všímá ale i rozporu, který je skrytý za tímto všeobecným příklonem k intersekcionalní teorii. Při organizaci semináře k intersekcionalitě byla překvapena nejen obrovským zájmem, ale i faktem, že „většina zúčastněných si vůbec nebyla jistá tím, co koncept [intersekcionality] znamená, a hlavně zda a jak by mohl být využit v jejich výzkumu či disciplíně. Zároveň si ale byli všichni jisti, že intersekcionalita je naprosto nepostradatelná pro feministickou teorii, a rozhodně nechtěli, aby jim ujel vlak“ (Davis 2008: 67).

přílišnou pozorností zcela vyprázdněn. V roce 2014 se intersekcionalita dokonce dostala mezi pojmy analyzované v rámci panelu „Klíčové slovo na zabití“ (*Kill this Keyword*) na konferenci Asociace amerických studií (ASA),¹³ a jak si všímá Jennifer Nash, konsenzus o intersekcionalitě je výrazně narušen v mnoha směrech:

[V]šechno kolem intersekcionality je rozporováno: její historie a původ, metodologie, její efektivita a síla, její političnost/politika, vztah k identitě a politice identit, její centrální metafora, orientace na právo, její vztah k „černé ženě“ a černému feminizmu. (Nash 2017: 117–118)

Koneckonců, Nash jako první nazvala tyto diskuse uvnitř feministické komunity „válkami o intersekcionalitu“ (*intersectionality wars*; Nash 2017).

Nárůst popularity (ale i akutnost recentních kritik) potvrzuje, že intersekcionalita je příkladem „úspěšné teorie“ (Davis 2008). Kathy Davis pojmenovává několik obecnějších okolností, které napomohly intersekcionalitě k (transnacionálnímu) úspěchu. Za prvé, jednu z nejdůležitějších okolností vidí Davis v otevřenosti a rozvolněnosti definice intersekcionality. Jestliže se v jednom historickém okamžiku objevila shoda mezi feministickými badatelkami v různých akademických disciplínách, teoretických směřováních a politických inklinacích o tom, že „intersekcionalita je přesně to, co je potřeba“ (Davis 2008: 68), stejná míra shody již neexistovala (a stále neexistuje) v obsahu tohoto pojmu, metodologii ani ontologii diferencí. Sociolog Murray S. Davis, o jehož práce se Kathy Davis opírá, nepovažuje tuto nejednoznačnost za slabinu, nýbrž za předpoklad pro to, aby se teorie mohla stát úspěšnou (M. S. Davis cit. dle Davis 2008: 69).

Za druhé, jelikož intersekcionalita zdůrazňuje mnohovrstevnatost, flexibilitu a kontextuální proměnlivost sociálních identit a prolínání sociálních struktur, ukázala se být vítaným spojencem poststrukturalistické kritiky binárního myšlení a univerzalizmů. Důraz na prolínající se a navzájem se ustavující kategorie difference, na dynamické uspořádávání nerovností, znevýhodnění, příležitostí i privilegií souzněl také s politikami lokace a důrazem na „situované vědění“.

Za třetí, konsenzus o potřebnosti intersekcionality, který opanoval feministickou teorii, podle Davis neodráží pouze příhodné podmínky a schopnost intersekcionality stát se „úspěšnou teorií“, ale rovněž mocenskou dynamiku a hierarchii mezi jednotlivými směry feministických teorií. Kromě toho, že dostatečně otevřené definice umožnily synergie s dalšími tehdy se prosazujícími důrazy feministického myšlení, se

¹³ Organizátorky panelu se odvolávaly na tradici kritického zkoumání klíčových pojmů založenou Raymondem Williamsem a chtěly otevřít debatu nad tím, proč se některé akademické pojmy nadužívají, až se z nich stává žargon, a pojmy ztrácejí schopnost analytického obohacení. Dalšími pojmy, jež přišly na přetřes, byly „krize“, „neoliberalismus“, „prekarita“ a „afekt“. „Intersekcionalita“ byla publikem nejdříve zařazena do škatulky pojmů, které se již vyčerpaly, později však byla povolána zpět (Hancock 2016).

intersekcionalita projevila jako příhodná i normativně. Nabídla totiž základnu pro vize společného projektu, který by mohl nést přívlastek *feministický*. Davis podotýká: „Ač ideál inkluзивity ztratil lesk, feministická teorie i nadále potřebuje [sdílenou] teoretickou a normativní platformu...“ (Davis 2008: 71).

Nahlížení na intersekcionalitu jako na sdíleného jmenovatele feministické politiky je však založeno na několika paradoxech. Koncept, který původně poukazoval na problematičnost univerzalizmů, je nyní považován za univerzálně aplikovatelnou metodu, perspektivu i teorii. Koncept, jenž pojmenovával ty formy útlaku, které byly zneviditelnované a nepojmenované v rámci dominantních proudů feminizmu, a tyto feminizmy za opomenutí rasismu a dalších forem útlaku ostře kritizoval, má symbolicky zastřešit feministický projekt jako takový, má se stát dominantní feministickou teorií. Intersekcionalní perspektiva je bezpochyby i nadále klíčovým principem projektů, jež se snaží zviditelnit a nabourávat dominantní formace mocenských struktur a režimů, ale popsané paradoxy se odrážejí i v tom, že koncept, který byl formulován jako kritika hegemonních forem feminizmu, rétoricky zastřešuje také projekty, jež mocenské nerovnosti a hegemonní struktury upevňují. Zamyšlení Kathy Davis nad důvody nečekaného, a snad i paradoxního úspěchu intersekcionalní teorie, a zvláště její interpretace role intersekcionalní teorie jako nominálního (a normativního) jmenovatele feministického projektu, je důležitou a cennou připomínkou přetrvávajících mocenských dynamik mezi různými globálními lokacemi a různými proudy feministických teorií. Úspěch a konsenzuální přijetí intersekcionality se zdá být největším nebezpečím pro radikální politické ambice intersekcionalní teorie.

Od politiky nápravy k (neoliberálním) politikám diverzity

„V jádru těchto debat je zúzkostňující nejistota spojená s klíčovým symbolem feministické teorie: černou ženou.“ (Nash 2017: 118)

Na začátku sumarizace kritických momentů provázejících rozmach intersekcionalní teorie by mělo znovu zaznít, že mohutný úspěch a široké přijetí této teorie v posledních desetiletích je částečně paradoxní. Intersekcionalní teorie se soustředila na pojmenování komplikovaných spolupůsobení normativních řádů, a nutně tak nabourávala diktum, že gender je *tou* základní a nejdůležitější kategorií kritické (feministické) analýzy. Intersekcionalní teorie vešla na scénu jako kritika dominantních proudů feminizmu a jako připomenutí, že i feminizmus může přispívat k udržení forem útlaku nebo se spolupodílet na normativních požadavcích buržoazně (u)spořádaného občanství, na udržování a vytváření třídních hierarchií a bariér, na formách rasismu, transfobním a heteronormativním uspořádání či na ableistickém řádu (ne)způsobilosti a na dalších formách moci a nadvlády sedimentovaných ve společnosti.

Skutečnost, že se v posledních desetiletích z intersekcionalní kritiky a bodu konfliktu stala platforma konsenzu definující teoreticko-metodologické směřování feministického myšlení a praxe, proto mnohé nenaplňuje pouze optimismem a vírou, že deklarace přijetí intersekcionality povedou (či již vedou) k větší inkluzivitě a hlubší kritické reflektovanosti (a sebereflexi) feministické komunity. Například Marie Carbin a Sara Edenheim jednoznačně spojují konsenzus o intersekcionalitě jako novém normativním horizontu feministické politiky s narušením kontra – hegemonního směřování této teorie (Carbin, Edenheim 2013). Podobně Sirma Bilge mluví o „konci intersekcionality“ a o potřebě zachránit intersekcionalitu od feministických intersekcionalních studií (Bilge 2013). Barbara Tomlinson dokonce současnou oblibu intersekcionalní teorie označuje za její „kolonizování“ (Tomlinson 2013).

Tyto hlasy nejsou ojedinělé a jejich hodnocení současného vývoje intersekcionalního pole rozhodně představuje výrazně méně optimistickou vizi intersekcionality jakožto nového „paradigmatu genderového výzkumu“. Zároveň ovšem intersekcionalitu neodsuzují jako teorii, která se přežila a vyčerpala. Naopak, jmenované autorky se k ní i nadále hlásí a stále ji považují za jednu z možností dekonstrukce hegemonie a forem zneviditelněných, zažitých a naturalizovaných řádů nadvlády. Jejich kritika je spíše politická a metodologická a týká se především současné intersekcionalní praxe a jejího uplatňování.

Jádrem výše uvedených kritik jsou formy vývoje, které autorky považují za obecnou depolitizaci intersekcionality; nebezpečí její institucionalizace spojují s přerodem z politiky nápravy (*politics of redress*; Nash 2016) do politiky zdánlivé inkluzivity, která nenarušuje status quo, ale je naopak dobře slučitelná s politikami neoliberalismu. Právě specifická „politika nápravy“, intervence, která se soustředila na uznání distinktivní zkušenosti, ale i „epistemologického stanoviska a odlišného [neboť daného průsečíkem rasy, genderu a třídy] postavení ve vztahu k právnímu systému [tj. znevýhodnění plynoucího z právního systému a nastavení i dlouhodobou zkušenost znevýhodnění, která zakládala nedůvěru v tento systém]“ (Nash 2016: 12), je považována za smysl zakládajících textů intersekcionalní teorie. Politika nápravy se současně s úspěchem intersekcionalní teorie a jejím mainstreamingem podle Nash proměnila v etiku inkluzivity (*ethics of inclusivity*; Nash 2016), která je ovšem – přes svůj deklarativní příslib – zbavená politického dosahu a kritického potenciálu inkluzivity a diverzity, neboť neoliberalní verze diverzity (etika inkluzivity, slovy Nash) nepojímá jinakost (gender, sexualitu, rasu, „postižení“...) jako diferencii spočívající v mocenské struktuře, ale jako formu nezhoubné odlišnosti („benign variations“, Mohanty 2013; srov. Bilge 2013).

Teoreticky intersekcionality nejsou jediné, které se vůči kulturním politikám neoliberalismu vyjadřují skepticky. Robert McRuer, autor zásadní knihy kritické teorie (ne)způsobilosti, *Crip Theory* (McRuer 2006), konstatuje:

Neoliberalismus vzešel nejen z hospodářských krizí 70. let, ale také z podhoubí nových společenských hnutí (feminismu, hnutí za práva neheterosexuálních osob a „postižených“), takže se *neuchyluje k primitivní stigmatizaci odlišnosti, a naopak často rád zdůrazňuje její význam*. Především si však přivlastňuje a svádí do regulovaného řečiště onen nespoutaný proud myšlenek, svobody a energie uvolněný novými společenskými hnutími, a s jejich pomocí podporuje a prosazuje stejně nespoutané proudění korporátního kapitálu. (McRuer 2012: 464; zvýraznění autorka)

V ekonomii neoliberálních politik tedy odlišnost není (vždy) problém, mnohdy se stává naopak druhem kapitálu, z jehož umného využívání neoliberální instituce spíše těží, neboť i pouhou nominální a strategickou formu začlenění „odlišnosti“ (například žen, lidí s postižením, queer lidí) mohou směnit za formy kulturního kapitálu – kupříkladu znak pokrokovosti, rozvoje, otevřenosti a liberalismu.¹⁴

Je nasnadě, že relativně porézní hranice v chápání a interpretaci pojmů, jako jsou inkluzivita či diverzita (v jejich současné institucionalizované podobě), napomohla snadnému transnacionálnímu a mezioborovému přejímání intersekcionality. Nicméně je diskutabilní, zda spojování intersekcionality s jazykem diverzity je pro intersekcionalní feminismus skutečně přínosem. Kulturní politiky neoliberalismu – a pojmy, které využívají (jako multikulturalismus, diverzita, inkluze, lidská práva) – jsou ve svém neoliberálním výkladu protipólem intersekcionality a přes deklarativní a zdánlivý soulad principy intersekcionalní politiky ve skutečnosti nabourávají. Sara Ahmed, dostávající své roli „feminist killjoy“, podotýká, že intersekcionalní studie spojené s politikou diverzity jsou velmi často neperformativní (*non-performative*); nejsou „naplněnými řečovými akty“, jinými slovy, nečiní, co deklarují (Ahmed 2012: 14). Podle Ahmed intersekcionalní studie tudíž mnohdy selhávají jak ve svém původním poslání a ambici docílit nápravy zneviditelňovaných forem útlaku, tak v naplňování cílů proklamované diverzity a inkluze.

Deklarativní vyzývání intersekcionalních principů nahrazuje skutečné snahy napravit důsledky znevýhodnění a skutečnou „práci“, kterou by politika diverzity vyžadovala. Podobně kritickou pozici vůči současným politikám diverzity zastává Jasbir K. Puar. Podle Puar vedla institucionalizace (či „mainstreaming“) intersekcionality k její záměně za neoliberální „diversity management“ nebo liberální verzi „multikulturalismu“, jež upřednostňují depolitizovanou reprezentaci nominalizovaných „identit“ namísto odstranění strukturálních forem diskriminace a systémového znevýhodnění. V takovém pojetí ovšem intersekcionalita spíše napomáhá zahlazovat strukturální

---

¹⁴ Viz například současné debaty o tom, že diverzita pracovního týmu přispívá k větší efektivitě práce a výkonnosti pracovního kolektivu.

rasismus a další podoby strukturálního vyloučení a znevýhodnění stejně jako znovu ustavit dominantní roli „bílého“ liberálního feminismu (Schueller cit. dle Puar 2012: 54). Tyto kritiky jsou zvláště důležité v českém prostředí a v kontextu prosazujících se politik liberálního občanství.

Pro český kontext jsou a do budoucna budou přínosné i reflexe postupné institucionalizace intersekcionality spojené s neoliberalní proměnou akademického prostředí, zvláště korporatizací vzdělá(vá)ní, univerzit a výzkumu. Jennifer Nash sice diskutuje o americkém akademickém prostředí, ale klade otázky, které by měly rezonovat i v českých diskusích o směřování intersekcionalního feminismu. Sleduje totiž vyprázdňenou deklarativnost závazků k nápravě strukturálních nerovností a to, jak je intersekcionalita využívána k zastření jejich existence. Pokud se například v rámci univerzit některé katedry či ústavy přihlásí k intersekcionalním studiím – v americkém kontextu jsou to nejčastěji genderová studia nebo americká studia –, je to považováno za dostatečný závazek univerzity k politice diverzity. Nash si zároveň všímá, že přihlášení se k politice intersekcionality bývá považováno za vyjádření dostatečného „závazku vůči černým ženám na celé univerzitě“, aniž by instituce aktivně přistupovala k odstraňování strukturálních bariér, které studujícím i vyučujícím z etnických komunit, a specificky z komunity afroamerické, brání na ní studovat či pracovat. V tomto duchu si Nash klade otázku, proč se právě intersekcionalita mohla stát páteří a normativním horizontem nových programů v amerických genderových studiích, a proč například „teorie dekoloniality nebo transnacionalismu stejné důležitosti a stejného uznání nedosáhly a pravděpodobně nedosáhnou“ (Nash 2017: 127).

Kritika neoliberalizace intersekcionality, kterou zde představuji, se soustředí kolem dvou témat: vyprázdňení pojetí odlišnosti/diference, její depolitizace a individualizace na jedné straně; a tokenizace, jež pomáhá zakrývat hluboce marginalizující tendence neoliberalních politik, na straně druhé. Nicméně důraz, který Nash klade na kategorii rasy a analýzu (institucionálního) rasismu, neznamená, že také tvrdí, že rasa je tou hlavní a nejdůležitější kategorií intersekcionalní analýzy. Netvrdí ani, že černý feminismus je ten jediný a skutečně autentický intersekcionalní feminismus. A naopak se brání i redukci bohatých tradic černého feminismu do teorie intersekcionality (Nash 2017: 126). V této kritice tedy nejde tolik o to, které kategorie odlišnosti jsou nejdůležitější a analyticky (či politicky) nejpřínosnější a které jsou „pouhými odlišnostmi“;¹⁵ nejde o vytvoření hierarchie kategorií, jež by feministické analýzy měly upřednostňovat. Jádro této kritiky leží jinde: poukazuje na instrumentalizaci teoretické tradice, která vyšla z materiální zkušenosti černých žen a žen z etnických komunit, a na to, že analýzy směřující k proměně komplexních sociálních a kulturních struktur, nezachyti-

¹⁵ Pro metodologickou diskusi, která odlišuje „kategorie“ vhodné pro intersekcionalní analýzu od „pouhých odlišností“, viz např. Yuval-Davis (2006), srov. také Bilge (2010).

telných a nepopsatelných prizmatem jednoosé analýzy, byly vyprázdněny depolitizovaným odkazem k univerzální aplikovatelnosti této perspektivy.

Přesunutí zájmu intersekcionalních analýz z černých žen k „*nám všem*“ [...] je redefinice intersekcionality, která přetváří tuto analytickou formu ze specifické formy nápravy zaměřené na specifické mnohočetné formy marginalizace na široký rámec, který je schopen pojednat a popsat všechny subjekty. [...] Materialita černého ženského těla se tak stává prostorem, ve kterém a na němž se teorie intersekcionality definovala, ale přínos intersekcionality je spatřován ve schopnosti této teorie vykročit za [horizont života] černých žen a popsat *všechny* subjekty. (Nash 2016: 14; zvýraznění autorka)

Upozadování klíčového vkladu černých feminismů a feminismů formulujících kritické analýzy zakotvené ve zkušenostech žen z etnických komunit a *people of colour* je, jak tvrdí kritičky, dalším z důsledků neoliberální depolitizace intersekcionality i transnacionálního nárůstu popularity intersekcionalní teorie a projevem současného trendu, který nazývají *whitening* intersekcionalní teorie (Tomlinson 2013; Bilge 2013). Barbara Tomlinson v této souvislosti dokonce tvrdí, že rozšiřováním intersekcionalní teorie a její neoliberální reformulace se i v rámci feministické epistemologie – paradoxně – nově replikuje „rasová hierarchie“ (Tomlinson 2013: 254). „Institucionální amnézie“ a kanonizování vybraných verzí genealogie intersekcionality vede k vymazání přínosu celých skupin lidí klíčových pro vznik intersekcionality (Hill Collins, Bilge 2016: 85). Tato amnézie má podle Patricie Hill Collins a Sirmy Bilge rasově specifické dopady, které je možné sledovat i v tendencích upozadovat aktivistické proudy a upřednostňováním proudů čistě akademických pojímat intersekcionalitu pouze jako „intelektuální inovaci“ (Hill Collins, Bilge 2016: 85). Dlouhá a bohatá linie „heterogenních aliancí [černých žen] s ženami z chicanských a latinskoamerických komunit, s ženami z americko-asijských komunit a komunit původních obyvatel“ (Hill Collins, Bilge 2016: 71) se potom z kanonické historie intersekcionality vytrácí. Jako alternativu tomuto kánonu Hill Collins a Bilge nabízejí pohled na intersekcionalitu jako politické strategie vytvořené mnohačetnou koalici feministických nebilých žen (*feminist women of color*), kterou si stále převážně bílá akademie přivlastnila. Tuto vizi není potřeba číst jako verzi často reprodukováného a redukcijního dualismu praxe vs. teorie, respektive aktivismus vs. akademie. Domnívám se, že produktivnější je genealogickou linii, kterou načrtávají Hill Collins a Bilge, číst jako otevřenou otázku, jež poukazuje především na to, jakým způsobem institucionalizovaný a strukturální rasismus v akademickém prostředí napomáhá *whitening* intersekcionality. Tato kritika nás pobízí i k dalšímu prohlubování zájmu o feministický aktivismus, který vzniká mimo centra, ve vyloučených lokalitách a marginalizovaných komunitách.

V evropském kontextu se podle kritiků vytvářejí specifické formy *whitening* intersekcionalní teorie. I zde probíhaly debaty o alternativních národních genealogiích a historiích intersekcionalního uvažování, které je možné považovat za „protointersekcionalní“ (viz např. Lykke). Intersekcionalita samozřejmě není jediným příkladem analytického aparátu, jenž se snažil překonat jednoosílní perspektivu, a je rozhodně přínosné tyto různé proudy uvažování o „komplexnosti“ (srov. McCall 2005) sociální reality neztrácet ze zřetele.

Hledání vlastních tradic intersekcionalní teorie je problematické tehdy, když vytváří hierarchie či normativní řazení mezi kategoriemi nebo když hrozí zastínit důležitost zdrojů, na něž se intersekcionalní teorie explicitně odvolává, tedy tradic černého a *of colour* aktivismu a epistemologie (srov. Carbin, Edenheim 2013; Nash 2016, 2017). Jedním takovým příkladem přehodnocování významů jednotlivých analytických kategorií byly a stále jsou bolestivé debaty „třída vs. rasa“ (Lewis 2009; Lewis 2013; srov. Parvaescu 2016). Tyto diskuse v rámci feministické obce odrážely širší debatu v evropských sociálních a humanitních vědách¹⁶ a spory o to, zda je kategorie rasy v evropském kontextu skutečně nosná a potřebná, nebo zda je pro evropský kontext zásadnější kategorie třídy a sociálního statusu. Je samozřejmě zcela proti logice teorie, která deklaruje zájem o nasvícení spletených vztahů mezi různými a mnohými formami znevýhodnění a nespravedlnosti, dohadovat se, která jedna linie útlaku či která jedna konkrétní kategorie je důležitější. Proto je možná podstatnější zastavit se u toho, jak se v těchto sporech odhaluje nedůvěra nebo odstup vůči kategorii rasy a představa, že kategorie rasy neodpovídá evropskému kontextu, evropské historii ani současnosti. Gail Lewis si všímá toho, že zvláště v německy mluvících zemích se namísto pojmu rasy, jenž provázely nepříjemné reminiscence na diskurs holocaustu, prosazovaly zdánlivě neutrálnější pojmy, jako je etnicita, kultura či náboženství (Lewis 2013). Lewis nicméně poukazuje na to, že tyto „příjemnější“ pojmy napomáhají často k esencionalizaci a utužování logiky difference spočívající právě ve vizích rasové odlišnosti.

Diskuse o nemožnosti překládat kategorii rasy do českého, respektive východoevropského prostředí opakovaně zaznívají i v českém kontextu. Kromě již uvedených důvodů pro tuto nedůvěru hraje v českém kontextu výraznější roli i zapomenutí na to, jak se české země podílely na imperiální expanzi a na imperiálních politikách kolonialismu či jak z nich těžily,¹⁷ i míšení významů „rasy“ jakožto objektu studia a analy-

¹⁶ Nejznámější je v tomto ohledu kontroverzní text Pierra Bourdieua a Loďka Wacquanty (1999), kteří argumentovali, že kategorie rasy neodpovídá evropským sociálním realitám a konfliktům, jež se v evropském kontextu odehrávají. Naopak na přejímání kategorie rasy nahlížejí jako na důsledek „imperálního rozumu“ a logiky. Zcela jiný přístup přinášejí například studie, které komparují formy zvýznamňování kategorie rasy v odlišných kontextech a ve vztahu k dalším diferenčním kategoriím (viz např. Hong, Ferguson 2011).

¹⁷ Například nová práce Filipa Herzy (2018) ukazuje velmi přesvědčivě na příkladu „freak shows“

tické kategorie (srov. Šmausová 1999). Jako by rasa přestala být analytickou kategorií obdobně jako gender a stala se materializovaným špatným svědomím koloniální historie Evropy; historie, ze které se ani země, jež neměly vlastní kolonie, vyvázat nemohou. Pokud bereme intersekcionalní teorie vážně, jsme nutně konfrontováni s koloniální historií a s různými podobami imperiální a (neo)koloniální nadvlády. Gail Lewis (2013) si všímá, že způsoby přejímání intersekcionality v rámci kontinentální Evropy¹⁸ mají tendenci lokalizovat kolonialismus „jinam“ a „mimo Evropu“ (srov. také Tomlinson 2013). Výzva k vypořádání se s koloniální historií a současnými formami nekolonialismu, na kterých se evropská společnost a specificky česká (československá) historie a současnost podílejí, přináší zásadní rozšíření české feministické debaty, a tak i debaty o směřování intersekcionalních projektů.¹⁹

Další formu „rasové hierarchie“, řečeno slovy Barbary Tomlinson, ve feministické epistemologii můžeme najít i v redefinování přínosu černého feminismu jako odkazu „historického“, zastaralého a teoreticky překonaného. Konkrétní ukázkou jsou kritiky černošského feminismu jako nedostatečně intersekcionalní formy politiky identity („identity politics“) (Nash 2011).

V současném teoretickém prostředí skeptickém vůči konceptu identity feministická obec pravidelně konstruuje narativy o feministické historii, které odsouvají černý feminismus do minulosti [...] na základě představ o tom, že kritika černého feminismu je svázána s politikou identity. (Nash 2011: 5)

I v této verzi historie intersekcionalní teorie se projevuje zneviditelnění aktivistické podoby intersekcionalní politiky, která předcházela (a v některých črtách vlastní genealogie sahá až k slavnému vystoupení osvobozené otrokyně Sojourner Truth a její promluvě „Copak nejsem žena?“ [*Ain't I a Woman?*]) textům Kimberlé Crenshaw, kanonizovaným jako bod zrodu intersekcionalní teorie. Černý feminismus provází silná tradice aktivistické i teoretické práce, jež není založena (pouze) na identitních kategoriích, ale buduje širší koalice postavené na porozumění formám strukturálního násilí. Příkladem může být kolektiv lesbických černých feministek z kolektivu Combahee River (*Combahee River Collective*, 1978, viz také Taylor 2017).²⁰ Manifest tohoto kolektivu

---

a na praxi veřejného vystavování „jiných“ těl, jakou roli hrály koloniální diskursy „rasy“ (v intersekcii se sexualitou, genderem) v utváření české moderní národní identity.

¹⁸ Je potřeba podotknout, že východní Evropa je v těchto kritických textech zanedbávaná, ne-li přímo neviditelná.

¹⁹ Zásadní příspěvky do této debaty přineslo např. tematické číslo časopisu *Gender a výzkum* editované Terezou Jiroutovou Kynčovou a Blankou Knotkovou-Čapkovou v roce 2017 nebo jeden z prvních textů diskutujících o postkoloniální teorii od Terezy Kodíčkové (2002).

²⁰ Za zmínku stojí i to, že *Combahee* kolektiv po dobu své existence usiloval o budování koaličních

z roku 1978 pojmenovává specifické formy násilí, vyloučení a „znehodnocení“, které se formují spolupůsobením rasismu, kapitalismu a patriarchálního sexistického režimu. Zároveň – zde je možné číst odkaz na kategorii „postižení“, jež dodnes z intersekciónálních analýz často vypadává –, pojmenovává i to, jakým způsobem tento souběh mocenských struktur dopadá na (mentální) zdraví žen a produkuje psychické a do těl vepsané formy útlaku.

Diskusi o tradicích, odkazech a současných přínosech černého feminismu a prací vycházejících z kritické teorie je nicméně rovněž potřeba chápat v kontextu pomyslné dělby práce v rámci feministických komunit. Jasbir Puar poukazuje na to, že emocionální, afektivní a intelektuální práce, které je potřeba k pojmenování, zviditelnění a k analýze režimů útlaku, není nesena rovnoměrně. Stále do velké míry platí, že kategorie diference musí do výzkumů a konkrétních intersekciónálních analýz vnášet ty, které se samy buď považují za součást dotčených komunit, či – přesněji řečeno – zažívají dopad těchto silových/mocenských/strukturálních kategorií. Tato mocenská nerovnováha v rozložení kritické práce se podle Jasbir Puar odráží i v tom, jakým způsobem kategorie, které měly genderovou kategorii „žena“ otevřít intersekciónální komplexnosti [například „ženy z etnických komunit“ (*women of colour*, – a do argumentace Puar můžeme dosadit i další příklady – „ženy s postižením“ (*women with disabilities*), „trans*ženy“ (*trans*women*), „ženy s HIV/AIDS“ (*women with HIV/AIDS*)], vedly spíše k reifikaci kategorie žena v její rasové, ableistické a cisgenderové bezpříznakovosti²¹ (Puar 2012: 52–55). Kritika, kterou Puar vyslovuje, problematizuje i politiku „dávání hlasu“, poukazuje na to, že toto gesto není nutně oddělené od mocenské nadřazenosti a imperiální/(post-)koloniální nadvlády, může být i prostým vyvázáním se z odpovědnosti pojmenovávat momenty vlastního zvýhodnění zdánlivou bezpříznakovostí.

Tento bod kritiky současných intersekciónálních prací nese zásadní význam pro český kontext, pro situaci, kde velká část marginalizovaných skupin nemá kvůli komplexním a dlouhodobým strukturálním bariérám, znevýhodněním a exkluzí přístup k vyššímu vzdělání, veřejnému prostoru nebo legitimnímu a „inteligibilnímu“ hlasu. Co by v této situaci znamenalo naplnění odkazu politiky nápravy založené na budování politických koalic, aliancí a vzájemné podpory? Jak by mohla v českém postsocia-

---

vazeb. Neidentitní ambice, resp. zcela odlišné pojetí „politiky identity“ (srov. Taylor 2017) dokládá i samotný název kolektivu, odvozený od jména řeky Combahee, u které byla svedena bitva za osvobození zotročených černých žen a černých lidí. Combahee kolektiv tak sice odkazuje k Harriet Tubman, hrdince boje za osvobození zotročených, zároveň ale volba jména neodvozeného od jedné konkrétní osobnosti je politickou volbou (Barbara Smith cit. dle Taylor 2017).

²¹ Argument Puar je navíc podržen tím, že na tyto kategorie alterity je velmi často odkazováno pouze akronymy. V angličtině tedy jako WOC (*women of colour*), POC (*people of colour*) nebo pro naše další příklady – WWD/PWD, PWA (*women with disabilities*, *people with disabilities*, *people with AIDS*).

listickém kontextu vypadat „politika identit“, nevyprázdněná neoliberální politikou pořádanosti a příslibem symbolické inkluze?

Závěr

Teorie není nikdy dokončena, nikdy vyčerpána svými dřívějšími formulacemi [...]. Vždy může být nasměrována k novým problémům, k dalším oblastem, může vstoupit do dalších prostor, vždy jsou další mocenské struktury, které může pomoci zkoumat. (Carbado, Crenshaw, Mays, Tomlinson 2013: 303–305)

Většina zde uvedených a citovaných autorek sice obrací pozornost k původním projektům, které umožnily zformulovat ideje překrývajících se os nadvlády a znevýhodnění, a upozorňuje na úlohu, jež v nich sehrály kritická teorie rasy a černý feminismus. Nevolají ovšem po návratu k „původní“ podobě intersekcionalní teorie ani neprosazují její jedinou správnou interpretaci (srov. například Nash 2011). Naopak, intersekcionalní praxi vnímají jakožto otevřené a neustále se přetvářející pole. Například editorky a editoři tematického čísla *Du Bois Review* v roce 2013 (roč. 10, č. 2), které mapuje transnacionální přejímání intersekcionality, v editorialech deklarují otevřenost této teorie a zdůrazňují, že „[intersekcionalita není] uzavřená entita. Není ani produktivní stavět její koncept do role aktivního agenta/agentky a přisuzovat jí specifické zájmy, úkoly, které by měly odpovídat její schopnosti a fundamentální orientaci“ (Carbado, Crenshaw, Mays, Tomlinson 2013: 303–305). Spíše než o vyžadování věrnosti kořenům a zakonzervování výkladu intersekcionality a jejích postupů jde autorkám, jejichž kritiky tento text představil, o zachování ducha intersekcionalní politiky: „intersekcionalita [...] je *koncept poháněný imperativem sociální změny*“ (Carbado, Crenshaw, Mays, Tomlinson, 2013: 312; zvýraznění autorka).

Předchozí shrnutí kritických reflexí a vývoje intersekcionalních studií po upevnění konsenzu o intersekcionalitě coby sjednocujícím a zastřešujícím jmenovateli feministického projektu je zaměřeno především na zhodnocení politiky podmíněné kategorií rasy a také mocenských dynamik současné akademické intersekcionalní praxe. Je na místě znovu se ptát, jaké afektivní přílnutí k intersekcionalní perspektivě a politice vytváříme, proč právě nyní k nám intersekcionalní teorie promlouvá. Jaké ambice, jakou politiku si současné intersekcionalní analýzy stanovují a která místa zanedbávají. Zvláště ve chvíli, kdy se obracíme k intersekcionalitě pro její příslib komplexnějších analýz a pro příslib méně vylučujících či inkluzivnějších reprezentací, je potřeba vést kritickou debatu i o tom, zda tato teorie, tak jak s ní pracujeme a jak ji využíváme v konkrétních výzkumech, neparticipuje na udržování statu quo.

Jak říkají Devon Carbado, Kimberlé Crenshaw, Vickie M. Mays a Barbara Tomlinson, provokativní cestopis intersekcionality je „charakterizován adaptacemi, změnami

směřování i spory“ (Carbado, Crenshaw, Mays, Tomlinson 2013: 303–304). Schopnost promlouvat k různým kontextům je jistě součástí úspěchu interseccionální teorie i její potenciální slabinou. Přestože se o interseccionalitě mnohdy mluví jako o *travelling concept* (Said 1983), většinou chybí reflexe toho, jak se „pohybovala a proměňovala v čase, v různých disciplínách a přes geografické a národní hranice“ (Carbado, Crenshaw, Mays, Tomlinson 2013).

Kritiky směřované na odsouvání tematizace rasy/ethnicity, respektive tematizování forem a modalit strukturálních, normativních a ideologických z(ne)výhodnění prostřednictvím kategorie rasy, nemohou znamenat pouze mechanické převzetí definic a popisů fungování těchto kategorií z jiných kontextů. Přihlášení se k odkazu politiky nápravy, jak vyzývají práce, na něž odkazují, v první řadě znamená tematizovat dynamické formy naplňování těchto kategorií v postsocialistické sociální realitě, stejně jako sledovat specifické formy jejich propojení s dalšími normativními režimy. Právě úvahy o tom, jakým způsobem se rozvíjení a transnacionální putování interseccionální teorie a interseccionálních studií možná skrytě a nereflektovaně podílí na vylučování/vyloučení kritických tradic, hlasů a úhlů pohledu, tvoří, jak se domnívám, jednu z centrálních otázek kritické reflexe „konsenzu“ o přínosnosti a důležitosti interseccionality – reflexi, kterou bychom měli vzít v potaz při budování interseccionálního archivu v ČR. Proto, aby mohla interseccionální teorie naplnit přísliby, které si do ní projikujeme alespoň z části, bude nutné reformulovat ambice i agendu politiky interseccionálního vědění, stejně jako obsahy, historické genealogie a mocenské dimenze nejenom jednotlivých kategorií difference, ale především kontextuálně specifický charakter intersekcí a historicky proměnlivé modalities jejich „spoluartikulování“ a strukturálního spolupůsobení tak, aby odpovídaly specifickému českému/východoevropskému kontextu. Otázky, které z kritik v tomto textu představených vyplývají, považují také za příspěvek do procesů kreativního a kritického přetváření interseccionální teorie při jejím „cestování“ a při překladu do českého (východoevropského) postsocialistického kontextu.

Feministické vědkyně sice již vědí, co interseccionality je, shrnuje Vivian May své mapování feministických debat o interseccionalitě, stále ale nevyčerpaly a nevyužily veškerou analytickou sílu, kterou jim tato teorie a perspektiva nabízí (May 2015). Podobně futuristicko-utopickou vizi nabízejí i Patricia Hill Collins a Sirma Bilge. Interseccionality se podle nich může stát „dosud neobjevenou politikou budoucnosti“ (*politics of the not-yet*) a prostředkem, který nám pomůže směřovat „ke spravedlivější budoucnosti“ (Hill Collins, Bilge 2016: 204). I známá kritička interseccionality Jasbir K. Puar otevírá svou novou knihu (Puar 2017) odkazem k výroku Kathy Davis, že sociální hnutí musí být interseccionální, pokud chtějí dosáhnout emancipatorní sociální změny. Puar to dále rozvádí poznámkou, že „tyto odkazy k interseccionálním hnutím nemohou skončit u starých modelů podpory (*ally models*), ale měly by vytvářet nové

asembláže zodpovědnosti, hledání cest kupředu a způsobů vztahování se jedna ke druhé“ (Puar 2017: xxii).

Při představování si spravedlivější budoucnosti a vykreslování utopických vizí nemůžeme ale podléhat normativní temporalitě. Vraťme se ještě jednou k již analyzovanému feministickému uskupení kolektivu Combahee River, jehož výjimečnost tkví i v tom, že usiloval o založení koaliční a solidární práce i na polích, která jsou vlivem historie komplexních intersekcí mocenských struktur velmi bolestná a složitá. Konkrétním příkladem mohou být složité dialogy mezi disability studies a kritickými studiemi rasy či „indigenous studies“. Kvůli převládajícímu propojení emancipačních diskursů hnutí lidí s postižením s politikou „spořádaného občanství“, dlouho absentující kritice rasového systému (americké) společnosti a na druhé straně kvůli dlouhé historii patologizace, medicínského kolonizování a využívání zotročených a „černých“ těl zůstávala intersekcce rasy a „postižení“ dlouho zcela na okraji intersekcionálních (akademických) prací a analýz. Kolektiv Combahee River nicméně promlouvá i k tomu, jakým způsobem kapitalistický systém, založený na spolupůsobení rasismu a heteronormativního genderového řádu, vede k mentálním nemocím, vyčerpání a celkově nezdraví komunit zachycených na křižovatkách těchto mocenských režimů. Podobně se v historii sociálních hnutí černošských komunit a komunit lidí s postižením objevily důležité momenty koaličního sepětí. Bylo to hlavně úsilí lokálních buněk Černých panterů, jež zorganizovaly zásobování jídlem a dalšími potřebami *crip* aktivisty a lidí s postižením, kteří na 26 dní v roce 1977 obsadili vládní úřad v San Francisku v boji proti diskriminaci lidí s postižením (O'Toole 2015; jednalo se konkrétně o Rehabilitation Law, sekci 504). I v českém kontextu se objevují vzácné momenty solidární politiky mezi komunitami žijícími v různých formách a lokalitách sociálního vyloučení. Romové (s postižením i bez postižení) se účastnili protestů proti takzvaným Drábkovým reformám (srov. Kolářová K. 2012) a aktivisté s postižením dojížděli podpořit romské komunity během rasistických a národoveckých útoků v roce 2011 (soukromý rozhovor s účastníky těchto solidárních cest). I tyto příklady mohou být inspirací a posílením přesvědčení, že „feminismus musí být intersekcionální, jinak bude k ničemu“ (Flavia Dzodan cit. dle Ahmed 2017: 5).

Literatura

- Ahmed, S. 2012. *On Being Included: Racism and Diversity in Institutional Life*. Durham, NC: Duke University Press.
- Ahmed, S. 2017. *Living a Feminist Life*. Durham, NC: Duke University Press.
- Barlett, T. 2017. „The Intersectionality Wars: When a Theory Goes Viral.“ *The Chronicle of Higher Education*. 21. 5. 2017. [online]. [cit. 25. 9. 2018]. Dostupné z: <https://www.chronicle.com/article/The-Intersectionality-Wars/240095>.

- Berger, M. T., Guidroz, K. (eds.). 2010. *The Intersectional Approach: Transforming the Academy Through Race, Class & Gender*. Chapel Hill, NC: University of North Carolina Press.
- Bilge, S. 2010. „Recent Feminist Outlooks on Intersectionality.“ *Diogenes*, Vol. 57, No. 1: 58–72, <https://doi.org/10.1177/0392192110374245>.
- Bilge, S. 2013. „Intersectionality Undone: Saving Intersectionality from Feminist Intersectionality Studies.“ *Du Bois Review*, Vol. 10, No. 2: 405–424, <https://doi.org/10.1017/S1742058X13000283>.
- Bourdieu, P., Wacquant, L. 1999. „On the Cunning of Imperialist Reason.“ *Theory, Culture & Society*, Vol. 16, No. 1: 41–58, <https://doi.org/10.1177/026327699016001003>.
- Carastathis, A. 2016. *Intersectionality: Origins, Contestations, Horizons*. Lincoln: University of Nebraska Press.
- Carbado, D. W., Crenshaw, K. W., Mays, V. M., Tomlinson, B. 2013. „Intersectionality: Mapping the Margins of a Theory.“ *Du Bois Review*, Vol. 10, No. 2: 303–312, <https://doi-org.proxy.cc.uic.edu/10.1017/S1742058X13000349>.
- Carbin, M., Edenheim S. 2013. „The Intersectional Turn in Feminist Theory: A Dream of a Common Language.“ *European Journal of Women Studies*, Vol. 20, No. 3: 233–248, <https://doi.org/10.1177/1350506813484723>.
- Crenshaw, K. 1989. „Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics.“ *University of Chicago Legal Forum*, 138–167.
- Crenshaw, K. 1991. „Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color.“ *Stanford Law Review*, Vol. 43, No. 6: 1241–1299.
- Davis, K. 2008. „Intersectionality as Buzzword. A Sociology of Science Perspective on What Makes a Feminist Theory Successful.“ *Feminist Theory*, Vol. 9, No. 1: 67–85, <https://doi.org/10.1177/1464700108086364>.
- Dershowitz, A. 2017. „‘Intersectionality’ is a Code Word for anti-Semitism.“ *Washington Examiner*. 30. 3. 2017. [online]. [cit. 3. 11. 2018]. Dostupné z: <https://www.washingtonexaminer.com/alan-dershowitz-intersectionality-is-a-code-word-for-anti-semitism>
- Dhamoon, R. 2011. „Considerations on Mainstreaming Intersectionality.“ *Political Research Quarterly*, Vol. 64. No.1: 230–243, <http://doi.org/10.1177/1065912910379227>
- Du Bois Review: Social Science Research on Race*, 2013, Vol. 10, No. 2. Dostupné z: <https://www.cambridge.org/core/journals/du-bois-review-social-science-research-on-race/issue/C4F403EA161695F2191F65065CA1E178>
- Grazanka, P. R. 2014. *Intersectionality: A Foundations and Frontiers Reader*. Boulder, CO: Westview Press.
- Hancock, A. M. 2007. „Intersectionality as a Normative and Empirical Paradigm.“ *Politics and Gender*, Vol. 2: 248–254, <https://doi.org/10.1017/S1743923X07000062>.
- Hancock, A. M. 2016. *Intersectionality: An Intellectual History*. Oxford: Oxford University Press.
- Herza, F. 2018. *Imaginace jinakosti a přehledky lidských „kuriozit“ v Praze v 19. a 20. století*. Disertační práce. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy.

- Hill Collins, P. H., Bilge, S. 2016. *Intersectionality*. Cambridge: Polity Press.
- Hong, G. K., Ferguson, R., 2011. *Strange Affinities: The Gender and Sexual Politics of Comparative Racialization*. Durham, NC: Duke University Press.
- Kirchick, J. 2016. „How Intersectionality Makes You Stupid“ *Tablet*. 26. 1. 2016. [online]. [cit. 3. 11. 2018]. Dostupné z: <https://www.tabletmag.com/jewish-news-and-politics/196754/intersectionality-makes-you-stupid>
- Kodíčková, T. 2002. „Co je nám do třetího světa aneb zpráva o analýze českých akademických genderových textů.“ Pp. 69–87 in Barša, P. (ed.). *Politika rodu a sexuální identity*. Brno: Masarykova univerzita.
- Kolářová, M. 2008. „Na křižovatkách nerovností: gender, třída a rasa/etnicita.“ *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, roč. 8, č. 2: 1–10.
- Kolářová, K. 2012. „Affective Politics of Neoliberal Exceptionalism and Disability Politics in the Czech Republic.“ Pp. 261–279 in Mesquita, S., Wiedlack, M. K., Lasthofer, K. (eds.). *Import – Export – Transport: Queer Theory, Queer Critique and Activism in Motion*. Wien: Zaglossus e.U.
- Kolářová, K., Wiedlack, K. 2016. „Crip Notes on the Idea of Development.“ *Somatechnics*, Vol. 6, No. 2: 125–141, <https://doi.org/10.3366/soma.2016.0187>.
- Lewis, G. 2009. „Editorial: Celebrating Intersectionality? Debates on a Multifaceted Concept in Gender Studies: Themes from a Conference?“ *European Journal of Women's Studies*, Vol. 16, No. 3: 203–210, <https://doi.org/10.1177/1350506809105310>.
- Lewis, G. 2013. „Unsafe Travel: Experiencing Intersectionality and Feminist Displacements.“ *Signs*, Vol. 38, No. 4: 869–892. <https://doi.org/10.1086/669609>.
- May, V. M. 2015. *Pursuing Intersectionality, Unsettling Dominant Imaginaries*. London/New York: Routledge, Taylor & Francis Group.
- McCall, L. 2005. „The Complexity of Intersectionality.“ *Signs*, Vol. 30, No. 3: 1771–1800, <https://doi.org/10.1086/426800>.
- McRuer, R. 2006. *Crip Theory: Cultural Signs of Queerness and Disability*. New York: New York University Press.
- McRuer, R. 2012. „Povinná tělesná zdatnost a neheteronormativita/„postižení“.“ Pp. 460–510 in Kolářová, K. (ed.). *Jinakost – postižení – kritika. Společenské kostrukty nezpůsobivosti a hendikepu*. Praha: SLON.
- Mohanty, Ch. T. 2013. „Transnational Feminist Crossings: On Neoliberalism and Radical Critique.“ *Signs*, Vol. 38, No. 4: 967–991, <https://doi.org/10.1086/669576>.
- Nash, J. C. 2011. „Practicing Love: Black Feminism, Love-Politics, and Post-Intersectionality.“ *Meridians*, Vol. 11, No. 2: 1–24.
- Nash, J. C. 2016. „Feminist Originalism: Intersectionality and the Politics of Reading.“ *Feminist Review*, Vol. 17, No. 1: 3–20, <https://doi.org/10.1177/1464700115620864>.
- Nash, J. C. 2017. „Intersectionality and Its Discontents.“ *American Quarterly*, Vol. 69, No.1: 117–129, <https://doi.org/10.1353/eq.2017.0006>.
- O’Toole, C. J. 2015. *Fading Scars: My Queer Disability History*. Fort Worth: Autonomous Press.
- Politics and Gender*. 2007. vol. 3, No. 2. Dotupné z: <https://www.cambridge.org/core/journals/politics-and-gender/issue/9A0A951B122DDE352A1AAD01C27E18DE>.

- Puar, J. K. 2012. „I Would Rather be a Cyborg than a Goddess: Becoming-Intersectional in Assemblage Theory.“ *Philosophia*, Vol. 2, No. 1: 49–66.
- Puar, J. K. 2017. *The Right to Maim: Debility, Capacity, Disability*. Durham, NC: Duke University Press.
- Said, E. 1983. *The World, the Text, and the Critic*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Signs. 2000. „Feminisms at the Millennium.“ Vol. 25, No. 4: xiii–xxx.
- Sullivan, A. 2017. „Is Intersectionality a Religion?“ *New York Magazine*. 10. 3. 2017. [online]. [cit. 14. 1. 2018]. Dostupné z: <http://nymag.com/intelligencer/2017/03/is-intersectionality-a-religion.html>
- Šmausová, G. 1999. „Rasa jako rasistická konstrukce.“ *Sociologický časopis*, roč. 35, č. 4: 433–446.
- Taylor, K.-Y. et al. 2017. *How we Get Free: Black Feminism and the Combahee River Collective*. Chicago: Haymarket Books.
- Tomlinson, B. 2013. „Colonizing Intersectionality: Replicating Racial Hierarchy in Feminist Academic Arguments.“ *Social Identities: Journal for the Study of Race, Nation and Culture*, Vol. 19, No. 2: 254–272, <https://doi.org/10.1080/13504630.2013.789613>.
- Yuval-Davis, N. 2006. „Intersectionality and Feminist Politics.“ *European Journal of Women's Studies*, Vol. 13, No. 3: 193–220, <https://doi.org/10.1177/1350506806065752>.
- Wolff, L. 1994. *Inventing Eastern Europe: The Map of Civilization on the Mind of the Enlightenment*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Žarkov D., Davis K. (eds.). 2006. „Virtual Special Issue: Intersectionality.“ *European Journal of Women's Studies*. Dostupné z: <http://journals.sagepub.com/page/ejw/collections/virtual-special-issues/intersectionality>

© BY-NC Kateřina Kolářová, 2018

© BY-NC Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., 2018

Mgr. Kateřina Kolářová, Ph.D., působí na katedře genderových studií Fakulty humanitních studií Univerzity Karlovy. Zabývá se queer teorií, feministickými disability studies a intersekcemi „postižení“, genderu, sexuality a rasy a kulturními studií. Zajímá ji také prolínání medicíny a humanitních a sociálních věd. V současnosti zpracovává mezinárodní projekt věnující se postsocialismu a globálním politikám „postižení“ (GA ČR/DFG) a připravuje monografii věnující se konstrukcím biologického občanství, HIV a biomedicínským imaginacím epidemie a chronicity, a monografii s pracovním názvem *Post-Socialist Rehabilitative Citizenship: Disability, Race, Gender and Sexuality and the Limits of National Belonging*. Korespondenci zasílejte na adresu: cakaba@seznam.cz.